

Димитар ЉОРОВСКИ
ВАМВАКОВСКИ

Институт за национална
историја - Скопје

РЕФОРМИТЕ НА ГРЧКАТА ОБРАЗОВНА ПОЛИТИКА ВО ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА

Кон прашањето за грчките егзогени именувања на македонскиот етникум во османлиска Македонија

Во историјата на модерната грчка држава, во нејзината официјална политика и кореспонденција, во литературата и во историографијата, за македонскиот етникум во XIX и почетокот на XX можат да се сретнат голем број официјални и полуофицијални именувања, кои одговарале на одредени дипломатски потреби и комбинации на грчката нација-држава. Перцепирано од денешен аспект, флуидноста во употребата на различното именување на македонскиот етникум е во корелација со тогашните општествено-политички состојби на Балканскиот Полуостров, но и со потребата за задоволување на грчките национални потреби. Исто така, можеби не одлучувачки, но доста важен сегмент околу употребата на различната терминологија бил фактот дека во XIX и почетокот на XX век одредени историски, географски и етнологски познавања за Македонија имале единствено образованите Грци, додека за мнозинството од грчката популација таа сè уште била во најголем степен непозната територија.¹

До средината на XIX век целокупното словенско население во Македонија, но и во османлиските владенија на Балканскиот

---

¹ John S. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Modern Greece: A History since 1821* (London: Wiley-Blackwell 2009), 48.

Полуостров, во грчките дела се споменува како „бугарско“. Во овој период не станувало збор за етничка карактеристика на населението, туку за именување на најголемиот дел од Словените кои живееле на Балканскиот Полуостров и ѝ припаѓале на една иста или слична јазично-културна категорија. Така, на пример, со терминот *Бугарин*, освен Македонците, биле опфатени и Србите, а истовремено еден „Бугарин“ можел да биде и „Грк“ – како припадник на Цариградската патријаршија.² Одредена разлика во користењето на името може да се забележи во втората половина на XIX век, со појавувањето на преродбениците, борбата на македонското население за обновување на Охридската архиепископија и со формирањето свои црковно-просветни општини. Поради можноста за отцепување на Словените-христијани од Цариградската патријаршија, грчкиот национализам како свој противник почнал да го смета *панславизмот*. Во грчките министерски извештаи од седумдесеттите години на XIX век постои разлика, од една страна, во употребата на терминот *Гркобугари*, но и на терминот *Елинофрони* (Ελληνοφρονες 'оние што ја имаат Грција / Елада во мислите или имаат грчки чувства'), а, од друга страна, на *Бугарословени*, или оние што со своето себепоимање се поврзувале со „панславистичката линија“.³

Следната промена во именувањето на македонскиот етникум ќе настапи со формирањето на Егзархијата во 1870 година и подоцна со создавањето на бугарското кнежество во 1878 година. По појавата на овие два субјекти, името *Бугарин* веќе почнало да не се однесува на македонското словенско население воопшто, туку на припадниците на Бугарската егзархија, т.е. на црковно-образовниот механизам на Кнежеството Бугарија. Етничките Македонци кои и понатаму останале во рамките на Патријаршијата, во грчките кругови почнале да се именуваат како *Бугарофони*, т.е. како еден вид Грци, иако зборувале друг (словенски, т.е. според грчките поимања, бугарски) јазик. Освен пропаганден карактер, со новото именување од страна на официјална Атина се наметнувал нов термин кој требало да претпоставува постоење на друг етникум, т.е.

² Τασος Κωστοπουλος, Δημητρης Τριμης, Αντα Ψαραα, Δημητρης Ψαρρας, „Ενα, δυο, τρια, πολλα ονοματα: Απο τους ‘Ελληνοβουλγαρους’ στους ‘Σκοπιανους’“, *εφ. Ελευθεροτυπια*, 5.6.2005 г. (Αθηνα).

³ Димитар Љоровски Вамваковски, „Како нè нарекуваше Грција“, *Македонско сонце*, бр. 621 од 26.5.2006 г. (Скопје), 50-52.

бугарски, и некакво изедначување со припадноста кон бугарската држава, нешто што, пак, во османлиски контекст во Македонија не било применливо. Сепак, и покрај општата употреба, разликата помеѓу *Бугари* (Македонци-егзархисти) и *Бугарофони* (Македонци-патријаршисти) не била секогаш апсолутна. Во тогашниот јазик на Грците, етничките Македонци продолжиле да бидат именувани како *Бугари*, име кое често се наоѓало и во официјалните документи. Следна промена во именувањето на дел од македонското население ќе се случи на почетокот на XX, кога дошло до преименување на Македонците-патријаршисти од *Бугарофони* во *Македонци*.⁴ Оваа промена била резултат на грчката национална доктрина и на употребата на пропагандните механизми во османлиска Македонија, кои се обидуваале на секаков начин да го задржат македонското патријаршиско население во рамките на *елинизмот*. Во тој период, во грчките училишта и цркви започнала да се употребува традицијата на античкото македонско наследство, кое од страна на идеолозите на грчкиот национален мит веќе било инкорпорирано во „бесмртната“ грчка нација-држава. Така, дел од припадниците на македонското население почнале да ги убедуваат дека се потомци на античките Македонци и дека нивниот словенски јазик постепено се развил од старогрчкиот.

Покрај ваквото именување на македонското словенско население, во грчките документи од крајот на XIX и почетокот на XX век карактеристична била употребата и на термините *Ксенофони* (Ξενοφῶνοι 'туѓогласни'), *Ксеноглоси* (Ξενογλωσσοί 'туѓојазични'), *Другојазични* (Άλλογλωσσοί) итн. Употребата на ваквата терминологија јасно и недвосмислено ја покажува инаквоста во перцепцијата на оние што именувале и истовремено имале тенденција дел од македонското население да го прикажат како „свој етникум“ во османлиска Македонија.

Како и да е, општо гледано, една од причините за ваквите егзогени промени во именувањето на најмногубројниот етникум во османлиска Македонија – македонското словенско население, било и резултат на неговото раздробување најпрво меѓу двете, а потоа и меѓу трите православни национални цркви: грчката, бугарската и српската. Од една страна, ова раздробување се вршело врз основа на правата што биле дадени од страна на Портата, т.е. врз основа на

---

⁴ Κωστοπουλος, Τριμης, Ψαρας, Ψαρρας, „Ενα, δυο, τρια, πολλα ονοματα: Απο τους ‘Ελληνοβουλγαρους’“.

функционирањето на милет-системот, додека, од друга страна, самата Империја го дозволила тоа надевајќи се дека преку „византиски“ методи ќе ја одржи власта во своите европски владенија. На таков начин, османлиската власт дозволила надворешно национално етикетање на своите поданици, при што од посебна важност било тоа „кој ја имал моќта да именува“.⁵

Карактеристично за грчките извори од крајот на XIX и почетокот на XX век, преку кои се опишувале одредени настани и процеси во османлиска Македонија или, пак, се практикувало етикетање на дел од македонското население, била употребата на термините *нација*, *национална идеја*, *национално чувство* итн. Ваквата употреба, од денешен аспект на нивното значење, не може да се поврзе со тогашниот специфичен општествено-политички развој во доцноосманлискиот период. Едноставно не било можно во анационално општество, каква што била Османлиската Империја, да се бараат, да се пребројуваат и да се посочуваат припадници на „грчката нација“. Во тој контекст, употребата на овие термини единствено може да се перцепира од гледна точка на обидите и напорите на пропагандниот механизам на грчката држава да задржи што поголем дел од македонското население во рамките на Цариградската патријаршија, што во тогашните услови значело и припадност кон *елинизмот*.

Губењето на моќта на Патријаршијата во елинизирањето на православната вера

Анационалното општествено уредување на Османлиската Империја, кое зависело од многу услови, но пред сè од постојниот милет-систем, претставувало погоден терен за натпревар на националните пропаганди на младите балкански нации-држави. Балканските народи кои во текот на XIX век успеале да создадат свои национални држави креирале и големодржавни проекти чија цел биле експанзија на нивните држави кон териториите на балканските владенија на Османлиската Империја. Напорите за докажување кои се одвивале паралелно со обидите за креирање свој „етникум“ на териториите кон кои претендирале претставувале

---

⁵ Марија Пандевска, „МРО и терминот Македонци како ознака за надлокален и натцрковен идентитет“, *Македонскиот идентитет низ историјата* (Скопје: Институт за национална историја, 2010), 142.

основна тенденција на балканските национални идеологии. Предизвикот за просторно проширување морал да биде базиран на што пооригинални докази за постоењето на свој „етникум“ во овие делови од Османлиската Империја. Во остварувањето на целта – наметнување сопствен етнички идентитет во Македонија, во согласност со интересите на новосоздадените балкански нации, биле мобилизирани три работи: црквата, јазикот и образованието. Образовниот систем на македонскиот простор во суштина бил идеолошки механизам на овие држави и ги вклучувал сите нивни национални сили кон две насоки: изучување на јазикот и креирање национална свест.⁶

Од крајот на XIX век до денес повеќе од очигледна е конфронтацијата помеѓу балканските национални историографски концепти во определувањето на идентитетот на доминантното македонско христијанско население во периодот на формирањето на балканските нации-држави, се разбира перцепирано во поширок контекст на македонското прашање. Прва се појавила грчката, потоа следувале српската и бугарската историографија. Концептите што биле тесно поврзани со конструираните национални митови биле базирани на „оригинални аргументи“ со кои го потврдувале „сопствениот“ етникум во Македонија и истите најчесто биле променливи и варирале во однос на моменталната историска ситуација, но и на „доказите и на фактите“ на балканските конкуренти. Нашиот фокус во овој текст е насочен само кон една од трите балкански пропаганди – грчката, и тоа преку анализите на ставовите на грчката национална идеологија и историографија и, пред сè, преку улогата на јазикот, пресликан во образованието, во обидот за создавање грчка етничка припадност кај христијанското население во османлиска Македонија.

Во првата половина на XIX век грчките национални фактори го сметале доминантното и разнородно христијанско македонско население (Македонци, Власи и Албанци) дека не е многу поразлично од гркофоното. Врз основа на припадноста кон Цариградската патријаршија, односно членството во анационалниот рум-милет, и на употребата на грчкиот како службен јазик во црковната литургија, словенското население не било третирано „ниту како Бугари, ниту како Срби (во етничка конотација, б.н.), но

⁶ Σοφία Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια; Η περιπτωση της βορειοδυτικης Μακεδονιας 1870-1904* (Αθηνα, 1992), 20.

едноставно како христијански браќа кои го познавале или не го научиле грчкиот јазик, или, пак, биле во фаза на елинизација“.⁷ Ваквата перцепција се должела на раното создавање на грчкиот национализам (гледано од аспект на појавата на другите балкански национализми) и на употребата на членството во православната црква, т.е. на рум-милетот како критериум во определувањето на некаков „етничкиот идентитет“. Од друга страна, непостоењето на формирана национална свест кај христијанскиот елемент, што се должело на тогашните општествено-политички услови на османлискиот Балкан, му дозволувало многу лесно на грчкиот „екуменизам“ таа категорија од населението да ја третира како „свој етникум“ во Османлиската Империја.

Појавата на *панславизмот*, пресликан преку формирањето на словенскиот протонационализам кон средината на XIX век, на сцената претставувал силен удар за грчките национални претензии и кон османлиска Македонија.⁸ Прво и основно нешто, кое било јасно видливо и официјална Атина лесно го учила, била „погрешната перцепција дека териториите до Шар Планина и Пирин биле населени главно со население што му припаѓало на елинизмот“.⁹ Процесот на диференцијација на македонското христијанско население од општиот православен рум-милет во периодот на преродбата и борбата за создавање сопствени црковно-училишни општини главно се базирал на прифаќањето на словенското име и на словенскиот јазик и на чувството на инаквост од грчкиот етникум.¹⁰ Ѓорѓија Македонски, учител родум од с. Радибуш, Кривопаленечко, во 1846 година запишал: „Славјанското писмо го изучив од татко ми Димитрија Македонски, кој така се вика зашто сме Македонци,

---

⁷ John S. Koliopoulos and Thanos M. Veremis, *Greece; The modern sequel from 1831 to the present* (London: C. Hurst&Co. 2002), 237.

⁸ Овој период (средица на XIX век) се поврзува со присуството на рускиот славист и професор на универзитетот во Казањ, Виктор Григорович, на македонскиот простор и на силната активност на браќата Димитар и Константин Миладинови и на нивните следбеници, кои се обидувале да создадат словенска свест кај македонското население преку откривање словенски ракописи и проширување на словенскиот јазик и на словенската азбука во училиштата.

⁹ *Историја του Ελληνικου έθνους, απο 1833 ως 1881*, Τομος ΙΓ (Αθήνα, 1977), 381.

¹⁰ Крсте Битовски, *Континуитетот на македонските националноослободителни борби во XIX и почетокот на XX век* (Скопје, 1998), 36.

а не Грци. (...) И јас прекарот си го зедев Македонски, а не по татко ми и дедо ми, за да се знае дека сме Славјани од Македонија“.¹¹

Нешто поконкретен во своето изјаснување, на пример, бил свештеникот Димитрија, кој во 1865 година изјавил дека службата ја врши на „славјански“ јазик и дека неговата татковина Македонија страда од Грците, кои „не ни дават и денес мир“. Свештеникот, исто така, се повикува и на „нашите словенски учители и просветители Кирил и Методиј, кои ни го оставија нашето словенско писмо“, но дека тоа „не го признава владиката Грк, па затоа ние не го сакаме да пастирува, туку да си имаме наш архиепастир Словен“.¹² На ваквите тенденции остро се спротивставил пред сè грчкиот црковен клер, но, исто така, станало јасно дека припадноста кон Цариградската патријаршија веќе не била доволно силен аргумент со кој македонското христијанско население би се поврзувало со *елинизмот*. Исто така, уочливо за националните фактори во Атина било тоа што употребата на грчкиот јазик во литургијата (наспроти употребата на мајчиниот јазик на месното население во домот) веќе не била цврст аргумент кој би го докажувал грчкиот карактер на Македонија. Биле потребни нови докази со кои грчката држава би ги оправдала претензиите кон територијата на османлиска Македонија. Формирањето на Бугарската егзархија во 1870 година морало целосно да ги промени и стратегијата и приоритетите на грчкиот национализам во однос на османлиска Македонија.

На сето ова се надоврзале и крупните територијални промени настанати по крајот на Големата источна криза (1875-1881), што, од една страна, значело намалување на граничниот опсег на аспирациите кон македонските територии, додека, од друга, менување и дополнување на критериумите со кои го дефинирале својот „етникум“ во Македонија. Новата ориентација на грчката национална идеологија го заменила „вековниот непријател на нацијата“ (Османлиската Империја) со новиот – Кнежеството Бугарија, кое се појавило „на север“ од нејзините граници.¹³ Фокусот на грчката пропаганда во Македонија, според историчарот

¹¹ Тодор Чепреганов (ed.), *Сведоштва за македонскиот идентитет (XVIII – XX век)*, (Скопје: Институт за национална историја, 2010), 19.

¹² *Сведоштва за македонскиот идентитет*, 20.

¹³ *Иστορια του ελληνικου εθνους, νεωτερος ελληνισμος απο 1881 ως 1913*, Томос ΙΔ (Αθηνα, 1977), 220.

Кофос, бил насочен кон следните аспекти: зајакнување на грчкото образование и на црковните институции; зајакнување на економскиот потенцијал на грчкото население; формирање мрежа од агенти за собирање и ширење информации и вооружена активност. Последниов, иако неколкупати бил предлаган од одредени национални фактори во османлиска Македонија и во Грција, категорично бил одбиван од грчката влада сè до средината на 1904 година.¹⁴

Тоа што на почетокот навидум наликувало на црковно ривалство помеѓу старата и општопризната Цариградска патријаршија и новоформираната Егзархија набргу се претворило во силна конфронтација помеѓу грчкиот и бугарскиот експанзионизам во Македонија. Основата на овој судир се наоѓал во начинот на наметнување врз христијанското население и претставување на истото како свој етникум во Македонија. Непостоењето на национален идентитет кај доминантното христијанско словенско население во Македонија, карактеристично и за сите други групи што живееле во османлиската држава, им овозможило на двете доминантни национални пропаганди да ја претстават црковната припадност како „национална“. Во таа насока се случила постепена промена во категоризацијата на црковните групи, па така „егзархистот“ почнал да се категоризира како „Бугарин“, но веќе со некакво етничко значење, а „патријаршистот“ станал „припадник на грчката нација“ во Македонија.¹⁵

Во контекст на тогашното грчко национално перцепирање, квалификување и толкување на македонското словенско население, а со цел да се добие појасна слика, ќе претставиме дел од констатациите на грчкиот конзул во Солун, К. Ватикиотис, кој, од една страна, ја објаснува сопствената перцепција за етногенезата на словенското население на Македонија, а од друга, опишувајќи го етничкиот состав на т.н. нејзина „средна зона“, на 30 декември 1879 година напишал: „...бугарофоното население во Македонија не е поради тоа и Бугари. Напротив, многу се оние [аргументи] што покажуваат дека тие се Македонци (се мисли на антички Маке-

¹⁴ Evangelos Kofos, „Dilemmas and orientations of greek policy in Macedonia 1878-1886“, *Balkan studies*, 21/1, (1980), 52-54.

¹⁵ Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *То македонико ζήτημα 1856-1913* (Αθήνα, 2009), 28.

донци, б.н.) кои го примија јазикот преку бугарските¹⁶ напади и колонизација (се мисли на словенската колонизација на Балканскиот Полуостров од VI и VII век, б.н.). Но, што и да се, овие бугарофони се наклонети кон грцизмот до таков степен што го користат грчкиот [јазик] во црквата и во училиштата и тој е нивниот јазик на кој пишуваат. А, исто така“, продолжува Ватикотис, „им останаа верни на Патријаршијата и на елинизмот, со кои имаат заеднички карактеристики и надворешни белези, и силно ја одбија Егзархијата. Значи“, според него, „ова бугарофоно население на Македонија природно би било да се оддели од другите бугарофони во Северна Македонија, кои секаде го употребуваат бугарскиот јазик и немаат врска со елинизмот, и затоа полесно се отцепија од Големата црква и ја прифатија Бугарската егзархија. Така, првите треба да се вклучат во грчкиот род како бугарофони Македонци, додека вторите во бугарскиот род како Бугари“.¹⁷

Од ваквиот став на конзулот, од кој јасно може да се уочи и тогашната официјална грчка политика, се разграничуваат маркерите според кои се одредувало „членството во грчката нација во Македонија“. Црковната припадност стандардно го заземала доминантното место.¹⁸ Потоа следувале потеклото и свеста или чувствата, т.е. уочливо било изедначувањето на потеклото на древните Македонци со грчката цивилизација, што, од друга страна, подразбирало „имање грчка национална свест“. На крајот, јазикот како аргумент во одредувањето на „грчката национална припад-

¹⁶ Во грчките извори терминот *Бугари* често се изедначува со терминот *Словени*. Во тој контекст, истите тешко прават разлика околу тоа дека Бугарите, како посебно племе, се населуваат на Балканскиот Полуостров еден век подоцна од Словените.

¹⁷ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνική ιστορία (1204-1940)*, (Θεσσαλονίκη, 1990), 242, 243.

¹⁸ Треба да се нагласи дека во целиот период на османлиското владеење во Македонија, црковната припадност за грчката политика имала доминантно значење во одредувањето на припадниците на „грчката нација“. Така, на пример, во извештај од грчкиот конзулат во Битола до министерот за надворешни работи, А. Скузес, од 12 март 1905 год. се потенцира: „Познато ѝ е на Вашата екселенција дека целата национална и родска борба во Македонија од почетокот се води преку црквата, додека националната свест на Македонците во најголем дел се одредува преку црквата на која ѝ припаѓаат, поради тоа значењето на засилувањето на нашите од црковен аспект, што го опфаќаше и националното, е од висока важност“. Σοφία Βουρη, *Πηγες για την ιστορία της Μακεδονίας; Πολιτική και εκπαίδευση 1875 - 1907*, (Αθήνα, 1994), 333.

ност“ се покажал доста проблематичен. Ваквата ситуација се должела на употребата на јазикот како главен аргумент од страна на Егзархијата, а потоа и на бугарската држава, во создавањето на „бугарска нација“ во Македонија. Позитивните резултати на бугарскиот национализам со стратегијата заснована на изедначување на македонските словенски дијалекти со бугарскиот јазик, што претставувало „едно тврдење базирано повеќе на политичка стратегија отколку на лингвистички докази“,¹⁹ биле сериозна закана за грчките национални интереси во Македонија. Првенствено, заканата била детектирана со трансферот на месното христијанско население од Патријаршијата во Егзархијата, кој најмногу зависел од разбирливоста на јазикот на литургијата што се употребувал во егзархиската црква. Ватикиотис тенденциозно го минимизирал значењето на говорниот словенски јазик, потенцирајќи ја употребата на грчкиот во литургијата и во образовниот систем како „убедливи“ докази за грчкиот карактер на македонското патријаршиско население.

Во секој случај, говорните вернакуларни јазици на доминантните автохтони христијански заедници во Македонија (македонската, албанската и влашката) претставувале сериозен недостаток за грчката политика во веќе започнатиот натпревар на двете доминантни импутирани национални идеологии во османлиска Македонија. Еден од начините да се надмине оваа „аномалија“ било планското активирање на веќе воспоставениот грчки образовен систем во Македонија и негово целосно искористување за национални цели. Покрај црквата, училиштата станале главни центри за распространување на *елинизмот* и на продорот на грчкиот јазик во македонските домови. Од друга страна, тоа бил период на постојано создавање разни етнографски статистики во Европа, кои бугарската и грчката пропаганда ги користеле за докажување за доминантноста на „својот етникум“ во Османлиската Империја. Во таа насока, бројноста на грчките училишта се употребувала како „најдобриот и најубедливиот аргумент“ во докажувањето на грчкиот карактер во однос на етнографскиот состав на населението во Македонија.²⁰

¹⁹ Anastasia Karakasidou, „Politicizing Culture: Negating Ethnic Identity in Greek Macedonia“, *Journal of Modern Greek Studies*, (May 1993), 11.

²⁰ Според статистиката на грчките училишта во Солунскиот и во Битолскиот вилает, во учебната 1894/95 година во двата вилаети имало вкупно 850 училишта

Обидите за зајакнување и за реформи на грчкиот образовен процес во османлиска Македонија

Грчкиот образовен систем во Османлиската Империја во основа бил институција која произлегувала од Цариградската патријаршија, која, пак, благодарение на привилегиите добиени од султанската власт, освен духовната ингеренција врз православното население, имала и одредена световна власт (на општинско ниво и во обичајното право).²¹ Појавата на европското просветителство и создавањето на словенскиот протонационализам, пресликан преку формирањето на црковно-училишните општини во Македонија, извршиле влијание во правец на реформирање на грчкиот училиштен систем, кој постепено се претворил во инструмент на грчката национална идеологија во однос промовирањето на грчката пропаганда во Македонија.²² Ако до појавата на *панславизмот* грцизирањето на македонското население било оставено само во доменот на Цариградската патријаршија и на нејзиниот клер, како свештеници и учители во ќелијните училишта, тогаш просветителството и пројавената „опасност“ и од протонационализмот и од Егзархијата, заедно со зајакнувањето на грчката држава (која во основа била световна организација), ја наметнале потреба за модернизација на грчкиот образовен процес и во османлиска Македонија. Од тие причини започнуваат да се формираат голем број образовни здруженија – силогоси во Македонија и низ целата Империја, но и во самата грчка држава. Првото позначајно здружение – Филолошкиот силогос, или попознат уште и како Министерство за образование на неослободеното грчко население,²³ било формирано во Истанбул во април 1861 година од една поголема група познати личности од грчките семејства во градот. Целта на силогосот била негување и ширење на грчката писменост

со 53 633 ученици. Во почетокот на XX век нивниот број во цела Македонија изнесувал 1000 училишта со околу 70 000 ученици. Antonis M. Koltsidis, *Greek education in Monastir - Pelagonia; Organisation and operation of greek schools, cultural life* (Thessaloniki, 2008), 21; *Историа του ελληνικου εθνους, νεωτερος ελληνισμος απο 1881 ως*“, 222.

²¹ Крсте Битоски, *Дејноста на пелагониската митрополија (1878 – 1912): Грчките религиозно-просветни и вооружени акции* (Скопје, 1968), 16.

²² Александар Трајановски, *Црковно - училишните општини во Македонија* (Скопје, 1988), 90.

²³ Koltsidis, *Greek education in Monastir - Pelagonia; Organisation*, 18.

на Истокот. За таа намена биле предвидени следните активности: пишување и издавање разни литературни и научни дела, јавни предавања, издавање списание, формирање народна библиотека итн.²⁴ Во Атина, неколку години подоцна, во април 1869 година бил формиран и Силогосот за распространување на грчката писменост. Неговото создавање и понатамошно дејствување било одобрено од грчкиот крал и од владата, а било под директна контрола на Министерството за надворешни работи.²⁵

Промените што се случиле на Балканскиот Полуостров во осмата деценија на XIX век и навлегувањето на систематски организираниот бугарски национализам во повеќе сегменти во османлиска Македонија, меѓу кои и во образованието, имплицирало изнаоѓање нови начини во работата на грчкиот образовен систем, како во методите на предавање така и во нивната содржина. Ако официјална Атина и не ѝ придавала големо значење на појавата на месниот словенски протонационализам, со настапувањето на Егзархијата – преку неа и на егзархиските училишта, постепено започнала да се менува мисијата на грчкото образование од културна во националистичка. Во овој период образовната политика што била спроведувана од грчката држава кон Македонија во целост се совпаѓала со севкупната национална политика. Образовниот систем бил активно вклучен во подобрување на грчките позиции и обезбедување на потребните аргументи во зацврстување на територијалните аспирации на грчкото кралство. Потребата да ѝ служи главно, ако не и исклучително, на националната цел ја принудило грчката држава да го преземе образованието од грчките општини во Македонија. Меѓутоа, проектираната стратегија на официјална Атина не можела да се реализира без потешкотии. Цариградската патријаршија и, пред сè, грчките митрополити во Македонија многу тешко се откажувале од своите права и привилегии во насочувањето на образовната политика. Судирите помеѓу Силогосот за распространување на грчката писменост, грчките конзули во Македонија и месните митрополити биле постојани и станувале сè пожестоки. Во јануари 1871 година министерот за надворешни работи, А. Кумундурос, испратил

---

²⁴ Крсте Битоски, „Грчката просвета во Македонија во османскиот период до 70-тите години на XIX век“, *МАНУ* (Скопје, 1979), 262.

²⁵ Ристо Поплазаров, „Пропагандната дејност на грчките друштва во Македонија во втората половина на XIX век“, *ГИНИ*, год. XII, бр.2 (1968), 189, 190.

циркулар до конзулите, со кој за првпат ним им се давале надлежности во грижата за грчкото образование во Империјата. Дотогаш целокупната одговорност за образовниот систем била во рацете на митрополитите и на општините.²⁶ Една деценија подоцна повторно интервенирала грчката влада. Имено, во 1882 година Министерството за надворешни работи донело правилник за спроведување на т.н. „конзулска политика“, со која грчките конзули добиле поголеми ингеренции во однос на клерот во одлучувањето во рамките на патријаршиските општини.²⁷ Ваквата политика на официјална Атина јасно ги покажувала тенденциите за наметнување во спроведувањето на образовната политика, сè со цел таа да се централизира за што поуспешно да се реализира националната програма.

Од друга страна, покрај финансирањето на училишниот механизам, грчката влада преку Министерството за надворешни работи во 1871 година ги предвидела следниве мерки за унапредување на грчкото образование во Османлиската Империја, па оттука и во Македонија:

- формирање основни училишта во градови и во градчиња;
- организирање гимназии во главните вилаетски градови на Османлиската Империја;
- попрактично предавање во првостепеното образование;
- внесување практични предмети во училишната програма од второстепеното образование за учениците што следат настава во разни технички училишта;
- создавање наставен кадар од месно потекло;
- воведување училишно надзорништво со комисија што ја формира митрополитот;
- зближување на грчките конзули со месните општествени, црковни и образовни носители во реализирањето на овие активности со цел да се постигнат подобри резултати во корист на општините.²⁸

Реорганизацијата на образовната политика имала за цел да рефлектира поагресивно настапување на грчката пропаганда по формирањето на Бугарската егзархија. Од горенаведените мерки се уочува потребата за проширување на училиштата од примарното

²⁶ Јура Константинова, *Балканската политика на Грција в края на XIX и началото на XX век*, (София, 2008), 122.

²⁷ Поплазаров, „Пропагандната дејност на грчките друштва во Македонија“, 193.

²⁸ Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια*, 72.

образование, што, од друга страна, значело и полесно наметнување на грчкиот јазик на „другојазичните“ ученици кои биле мнозинство во османлиска Македонија. Исто така, во таа насока Министерството давало препораки за поедноставно и попрактично предавање во првостепениот училиштен процес. Посебно се акцентирало издигнувањето на грчките училишта со образовен кадар од месно потекло, цел која се наметнувала од потребата да се издржи квантитативниот и квалитативниот недостаток на учители, но истовремено и од неопходноста за создавање месни носители на грчката националната дејност на османлиска територија. Сепак, историчарката Софија Вури забележува дека поголем број од споменатите или слични на овие мерки генерално многу повеќе „ќе останат едноставно (само) прогласи со неодредена моќ за во иднината“ и дека таквата практика „останала карактеристика на образовната реалност до крајот на османлиското владеење во Македонија“.²⁹

Во секој случај, грчкото образование во Османлиската Империја во годините по Големата источна криза претрпело суштински модификации. Се забележува зајакнување во сите образовни сегменти. Како особено важно се сметало формирањето забавишта за децата од предучилишна возраст, што значело инпутирање на грчкиот јазик од најмала возраст, но очигледен недостаток било непостоењето женски училишта во кои идните мајки би го научиле грчкиот јазик. На тој начин во домовите и понатаму останал доминантен венкуларниот македонски јазик. Ваквиот „недостаток“ бргу бил детектиран од страна на грчкиот пропаганден механизам, по што дошло до создавање и на женски училишта во поголемите градови, но и педагошки институции чија цел била формирање наставен кадар од месно потекло. Значајна улога во сите овие процеси имале образовните силогоси. Тие, во суштина, не се залагале за унапредување на традиционалните носители на грчкото образование (општината и црквата), кои ги поддржувале верските начела, туку за подигање на световното ниво, а преку световното требало да се стигне и до грчкото национално ниво во образовниот процес.³⁰ Паралелно со училишната дејност, силогосите, за разлика

²⁹ Вури, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκаниα*, 73.

³⁰ Образовните силогоси биле заинтересирани да се отворат и да работат училишта за учители, женски училишта, забавишта и училишта за неписменото возрасно пред сè македонско население. *Ιστορια του Ελληνικου εθνους, απο 1833 ως*, 387.

од традиционалните носители на образованието, биле заинтересирани за проширување на своите активности во насока на спроведување на општата цел на грчката идеја. Во почетокот на 80-тите години од XIX век грчкиот премиер Х. Трикупис склучил писмен договор со раководителите на Силогосот за распространување на грчката писменост доделувајќи им право на надзор врз образованието и врз националната дејност во османлиската држава.³¹ На таков начин владата во Атина во овој период му ја доверила улогата на главен носител на политиката на грчката држава во Империјата на споменатиот Силогос. Истовремено, силогосите дејствувале во насока на собирање детални статистички податоци, на создавање меморандуми за специфичностите и потребите на образованието, на спроведување пописи и собирање археолошки артефакти, но и на објавување текстови со цел пред меѓународната јавност да ја претстават моќта на *елинизмот* во Македонија.³²

Во овој период, исто така, постоела тенденцијата на владата во Атина за централизација на грчката пропаганда во Османлиската Империја. Во таа насока, како дел од Министерството за надворешни работи бил создаден Комитет за поткрепа на грчката црква и образование. На истиот му била доверена задачата за спроведување на владината програма на териториите кон кои претендирала грчката држава.³³ Со создавањето на Комитетот истовремено била зголемена и улогата на конзулатите, кои биле продолжена рака на официјалната грчка политика во раководењето на пропагандата во однос на другите пропагандни фактори во Империјата.

Како и да е, под покровителство на државата, голем број учители и мноштво книги објавени главно во Атина биле испраќани секоја година во грчките училишта надвор од кралството со цел истите „да го посеат“ грчкиот национален јазик. Голем недостаток во спроведувањето на националната стратегија преку образовниот систем претставувал јазикот на кој се одвивал наставниот процес. Грчките, но пред сè „не-гркофоните“ ученици од „спорните територии... се измачувале со прочистениот национален јазик (катаревуса, б.н.) во грчките буквари“.³⁴ Проблемот бил очигледен. Грчката држава, покрај тоа што се обидувала да наметне јазик

³¹ Константинова, *Балканската политика на Грција*, 123.

³² *Историја του Ελληνικου έθνους, απο 1833 ως*, 387.

³³ Константинова, *Балканската политика на Грција*, 132.

³⁴ Koliopoulos and Veremis, *Greece; The modern sequel*, 162.

непознат за речиси целото христијанско население во Македонија, го спроведувала тоа на потешкиот начин, преку катаревусата – прочистениот грчки јазик кој тешко можел да го совлада дури и обичниот Грк.³⁵ Од друга страна, според грчката историографија, „бугарската пропаганда била попрактична зашто во егзархиските училишта му придавала поголемо значење на говорниот јазик приспособен кон месните словенски дијалекти.³⁶

Со цел да се отстрани овој „недостаток“, во грчката престолнина во 1879 година бил направен обид за надминување на „јазичниот проблем“ во образованието. На Конгресот на образовните друштва од Кралството и надвор од него се слушнале голем број предлози. Претставникот на македонските силогоси, Пандасидис, откако ги потенцирал дотогашните слаби резултати во проширувањето на грчкиот јазик меѓу „другојазичните“ ученици и бавноста во нивното погрчување, предложил низа мерки за побрзо изучување на јазикот. Меѓу нив највпечатливи биле следниве: проширување на грчките училишта особено во „ксенофоните“ општини; забрана за употреба на кој било друг јазик освен грчкиот во училиштата; ограничување на желбата на учителите да предаваат на катаревуса, која се разликувала од говорниот јазик; повторно пишување на учебниците на изедначен и добар јазик; избор на учители од месно потекло, не толку заради проширување на грчката писменост, туку повеќе за развој на грчката свест кај своите „истојазични“ ученици итн.³⁷

И две децении подоцна генералниот конзул на грчката држава во Солун, Ламброс Коромилас, во септември 1904 година

---

³⁵ Англискиот современик и новинар Брејлсфорд во врска со овој недостаток на грчката образовна политика во Македонија забележал: „Ако по правило, грчкиот селанец не успева да го научи писмениот (катаревуса, б.м.) јазик и тешко го чита, случајот пак со полуелинизираниот Албанец, Влава или Бугарин е безнадежен“. Хенри Ноел Брејлсфорд, *Македонија; нејзините народи и нејзината иднина* (Скопје, 2003), 279.

³⁶ *Ιστορία του ελληνικου εθνους, νεωτερος ελληνισμος απο 1881 ως*, 222. Грчкиот конзул во Битола, Г. Фонтанас, во врска со јазикот што се употребувал во наставата, во извештајот за националната и образовната ситуација во Битолскиот вилает од март 1890 година забележал: „Јазикот на кој зборуваат учителите во забавиштата, како и на поголемиот број учители во грчките училишта... во Битолскиот округ... е од видот на ригорозните правила, туѓ јазик, но сепак со грчки облик, непогрешлив спрема граматиката, но мртов“. Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια; Η περιπτωση*, 127.

³⁷ Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια; Η περιπτωση*, 124.

му го напишал следново на министерот за надворешни работи, Атос Романос: „Мислам дека има голема потреба од што поскоро создавање попривлечни учебници со грчки, а посебно со македонски материјал“.³⁸ Во продолжение конзулот ги критикува тогашните учебници, кои ги карактеризира на следниот начин: „Се предава материјал од, во просек, 400 страници текст на грчки јазик, одвратен, бесмислен и тешко сфатлив. Овие 400 страници се напишани со некорисна и тешко сфатлива граматика на [текстовите со кои се пренесуваат] националните идеи кои децата овде треба да ги добиваат“.³⁹ Ваквите и слични предлози биле главна карактеристика во насочувањето на грчката образовна политика во периодот на доцноосманлиското владеење. Постојаните промени во општествените, политичките и во економските односи во Империјата и антагонизмот со другите национални пропаганди ја принудувале грчката образовна пропаганда на постојано трансформирање и на изнаоѓање најсоодветни решенија во насока на што полесно *елинизирање* на не-грчкофоното население во Македонија.

За реализирање на ваквите стремежи било потребно што поголемо распространување на образовните институции, кои покрај остварувањето на горенаведените цели, би послужиле како силен аргумент во докажувањето на грчкиот карактер на Македонија. Официјалните грчки фактори констатирале дека нивниот образовен систем бил развиен, пред сè, меѓу православното влахофоно и албанофоно население во градовите и во помалите градски центри. Меѓутоа, и тука работите не се одвивале според националните желби. Во својот извештај до министерот за надворешни работи, Стефанос Драгумис, од 13 април 1890 година, во делот каде што ја објаснува причината за прифаќањето на грчкото образование во Битола, грчкиот конзул во Битола, Г. Фонтанас, забележал: „Потрошена е голема сума пари за одржување повеќе училишта, но без никаков напредок на националната идеја, а јазикот се изучува заради преживување..., никаде во образованието не се гледа националното чувство... Националниот аспект на образованието ги прави незаинтересирани оние што живеат во Битола, тие се стремат

³⁸ *Οι απαρχές του Μακεδονικού αγώνα (1905-1906); 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος*, (Θεσσαλονίκη: Μουσείο μακεδονικού αγώνα, 1996), 219 - 221. Извештај на Л. Коромилас до А. Романос, Солун, 6 септември 1904 година.

³⁹ *Οι απαρχές του Μακεδονικού αγώνα (1905-1906); 100 έγγραφα από το Αρχείο*, 219-221. Извештај на Л. Коромилас до А. Романос, Солун, 6 септември 1904 година.

единствено кон грчката писменост и образование, со кои можат да си ја обезбедат иднината на своите деца“.⁴⁰ Овој заклучок на конзулот јасно говори за фактот дека во македонските средини, пред сè во градските, каде што грчкиот јазик бил прифатлив за населението, потребата од него се насочувала кон употребата во нагорното стратификациско движење и можноста за уживање одредени општествени привилегии, а не кон прифаќање на грчкиот национален идентитет.⁴¹

Сепак, соодветните анализи на грчките компетентни фактори покажале неопходност од проширување на грчкото образование во пооддалечените „славофони“ околии, пред сè во низинските и во планинските села. Така, на пример, грчкиот конзул во Битола, Г. Докос, во извештајот од март 1883 година забележал дека навлегувањето на грчките училишта меѓу земјоделското население во пелагониската, охридско-преспанската и во мегленската околија било придружено со сериозен отпор. Докос констатирал дека во селата „во кои грчкиот јазик не е туѓ, нашите работат (се мисли на грчките пропагандни фактори, б.н.)“, но наспроти тоа, „блиските села околу Битола, посебно оние во рамнината... никогаш не излегуваат од своите села и воопшто не го знаат грчкиот јазик“, за на крајот да заклучи дека во споменатите околии „говорниот јазик... за жал не е грчкиот“.⁴² Подоцнежниот наследник на Докос, К. Пезас, во април 1902 година, во еден опширен извештај до Комисијата за засилување на грчката црква и образование со жалење констатира дека не успеало формирањето училишта во селата „Градешница, Зовик, Клабучишта, Лажец...“, но и дека во иднина е неопходно отворање забавишта во поголемите селски населби. Пезас во функционирањето на забавиштата гледал можност за „постепено погрчување на селата, зашто... мораме да признаеме дека ова дело не постигна никаков напредок во нив, за разлика од градовите“.⁴³ Потребата од добро организирани предучилишни и училишни институции ја уочил и надзорникот на грчките училишта во Солунската околија, Ангелос Папазахариу. Последниов, по обиколката на неколку села, во извештајот од 17 јануари 1906 година констатирал дека училиштата во с. Сухо „се

⁴⁰ Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια; Η περίπτωση*, 55.

⁴¹ Пандевска, *МРО и терминот Македонци како ознака за надлокален*, 145.

⁴² Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια; Η περίπτωση*, 74.

⁴³ Βουρη, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας; Πολιτική*, 313.

наоѓале во жална состојба“ и поради тоа „околу 150 деца од предучилишна возраст“ не посетувале никаква настава. Тој сметал дека „за да има добри резултати националната работа и дефинитивно да се погрчи Сухо, со откорнување засекогаш на распаниот говорен славомакедонски јазик“, потребно е да се формира забавиште и да се изгради нова училишна зграда.⁴⁴

Посебен акцент во образовниот систем му се придавало на лошо организираниот наставен кадар. Од една страна, предност добивале учителите од месно потекло кои лошо го зборувале грчкиот јазик и немале изградено јасна грчка национална свест. Од друга страна, грчките национални фактори му приговарале на мнозинството од наставниот кадар, без разлика дали бил местен или доаѓал од кралството, дека не им придава големо значење на националната пропаганда и на индоктринацијата на најмладата популација во Македонија.⁴⁵ Во јануари 1892 година грчкиот конзулат во Солун реагирал на индолентниот однос на учителите, кои „едноставно се ограничени на формалното предавање на граматиката. Поголемиот дел од нив, деца на селани, ... следеа малку часови во грчкото училиште или гимназија, во кои воопшто не се презема грижа за тоа кај нив да се развие националното чувство“.⁴⁶ Конзулатот сметал дека посебна аномалија претставува самиот начин на подготвување на учителите за националната мисија, т.е. не се водело сметка дали истите во иднина ќе предаваат во грчко училиште во европскиот или во азискиот дел на Османлиската Империја.

---

⁴⁴ Σοφία Βουρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)*, (Αθήνα, 2005), 275.

⁴⁵ Во пролетта 1904 година, за време на обиколката на Западна Македонија, во врска со посетата на грчкото училиште во с. Габреш, Павлос Мелас, откако дал позитивни оценки за селскиот учител кој бил школуван во Атина, пишува дека им наредиле на 2-3 деца да прочитаат текст на грчки јазик, но со жалење ќе констатира дека „не го разбираа сето она што го читаа“. Потоа Мелас му забележал на учителот да не губи време за предавање непотребни работи, туку најглавно е да им држи патриотски говори. Во продолжение, на еден ученик му го издиктирал следното: „Гркот треба да биде добар патриот за да ја ослободи својата татковина“. На крајот од денот, откако на учителот му дале одредена сума пари, повторно го предупредиле и му укажале на неговата национална мисија. (Писмо на Павлос Мелас до неговата жена Наталија Мела, Габреш, 16 март 1904 година.) Ναταλία Μελα, *Παυλος Μελας*, (Αθήνα, 1926), 242, 243.

⁴⁶ *Ιστορία του ελληνικου εθνους, νεωτερος ελληνισμος απο 1881 ως*, 216.

За надминување на овој проблем, во извештајот се предлага формирање „учителски школи кои ќе имаат посебна цел да создаваат учители-патриоти, способни да работат во Македонија за националните интереси“, но и во епархиите да се формираат црковни училишта во кои ќе се примат нови (посебно деца на свештени лица), за кои учителите „ќе се грижат да им всадат [грчко] национално чувство“. ⁴⁷ Решението, т.е. излезот од ваквата неповолна ситуација се барал во систематското подготвување на наставен кадар во образовните институции во Грција и во Османлиската Империја – кадар кој би бил целосно подготвен да одговори на потребите на грчките национални цели. Националните фактори, во прв ред грчките конзули во Империјата, слабоста во реализацијата на планот за *елинизација* на „ксенофоното“ население во Македонија ја гледале во непостоењето соодветна идеолошка, политичка и наставна програма во образовниот систем. Грчките конзули го споредувале сопствениот образовен систем со егзархискиот, кој за нив бил попрактичен и „се истакнувал со едноставна образовна програма во бугарските училишта, која им служела исклучително на политичкото образование и на националното поврзување на ’бугарскиот‘ народ“. ⁴⁸ Бугарскиот образовен систем, а подоцна и српскиот, потпирајќи се на словенското потекло и на јазикот како аргументи во својата пропаганда, ја користеле и историјата, т.е. словенското доселување, владеењето на цар Самоил или, пак, на територијалниот опсег на државата на Стефан Душан. ⁴⁹ Тоа не значи дека ваквата практика била непозната и во грчките училишта; напротив, во нив најрано започнала да се користи историјата во индоктринацијата на македонската младина. Во тој поглед, доста добро била развиена теоријата на континуитетот на *елинизмот* од антиката до модерното време, посебно ставајќи акцент на историјата на античките Македонци, Византија и на улогата на Цариградската патријаршија. ⁵⁰ Меѓутоа, проблемот со

⁴⁷ *Иστορια του ελληνικου εθνους, νεωτερος ελληνισμος απο 1881 ως*, 216.

⁴⁸ Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια; Η περιπτωση*, 128.

⁴⁹ *Иστορια του ελληνικου εθνους, νεωτερος ελληνισμος απο 1881 ως*, 221.

⁵⁰ Брејлсфорд, добар познавач на приликите во османлиска Македонија, особено на антагонизмот помеѓу грчката и бугарската пропаганда во Македонија, за историските аргументи на двете страни забележал: „Бугаринот ќе тврди дека фактички Македонците се Словени. Гркот претпочита да теоретизира... Тој не зборува за Грци, туку за елинизам, не за факти, туку за право. Неговата теза е дека елинизмот има право врз Македонија и нему за тоа никогаш не му

предметот историја за грчката национална доктрина бил од друга природа, т.е. според конзулските извештаи, не само што не се предавал систематски туку воопшто и не постоел во програмата на поголемиот дел од училиштата. Од друга страна, недостатоци биле детектирани во самите учебници по историја и во методите на предавање на учителите.⁵¹

Интересни констатации за грчкиот образовен систем и за неговата улога во распространувањето на грчкиот јазик меѓу „ксеноглосото“ население во Македонија ни нудат извештаите на долгогодишниот грчки дипломат и национален идеолог, Јон Драгумис. Во еден од извештаите што ги испраќал до Министерството за надворешни работи составен во Серез на 10 октомври 1903 година, Драгумис го констатирал следното: „Погрчувањето на бугарофоните само преку училиштето се покажа невозможно“.⁵² Во контекст на овој заклучок на Драгумис се потврдува тезата дека постојните институции (црквата и образованието) во Османлиската Империја не биле доволни за да креираат „грчки национален идентитет“, што не било случај во самите балкански нации-држави, каде што нацијата се развивала во корелација со други институции (војска, литература, администрација, историографија, научни установи итн.). Затоа, во продолжение, Драгумис, во врска со практикувањето на грчкиот јазик во училиштата од страна на македонското словенско население, забележал дека изучувањето на јазикот од учениците „ништо не ни користи“, при што дошол до заклучок дека: „Ќе мораме да ги принудиме жителите на селата да комуницират на грчки со своите соселани или со селаните-елинофони од други села“.⁵³ Речиси два месеци подоцна, на 4 декември 1903 година, во еден од наредните извештаи до грчкото МНР тој ги повторил сличните констатации, но го додал и

недостасуваат докази“. Потоа Брејлсфорд доста успешно ја објаснил теоријата за божемниот историски континуитет на елинизмот во Македонија, но детектирајќи ги и сите нејзини недостатоци и нелогичности. Брејлсфорд, *Македонија; нејзините народи*, 264, 265.

⁵¹ Во 1890 година се појавиле предлози за проширување на предавањето на македонската историја во забавиштата и за понови учебници по историја кои би одговарале соодветно на времето и на настаните. Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια; Η περιπτωση*, 128. Извештај на грчкиот конзул во Битола, Г. Фонтанас од 13.4.1890 година.

⁵² Ιωανος Драγουμης, *Τα Τετραδια του Πλιντεν*, Γιωργος Πετσιβας, (Αθηνα, 2000), 323-327.

⁵³ Драγουμης, *Τα Τετραδια*, 323-327.

следново: „Грчкиот јазик кој се учи во училиштето секогаш е корисен за на пазар, но никогаш за во домот. Значи, изучувањето на јазикот не е доволно, потребна е негова употреба во домот. Грчкиот јазик, за да успее да елинизира, мора да навлезе во колибата на селанецот“.⁵⁴

Заклучок

Како резиме на погореизнесеното може да се наведе дека во последната четвртина на XIX век, карактеристика за грчката политичка елита било реалното согледување на настаните во Османлиската Империја. Во прв план тоа било правилното перцепирање на состојбите во османлиска Македонија, но и пенетрацијата на националните претензии на другите балкански нации-држави и на интересите на Високата порта и на големите сили. Ослабнатите позиции на грчката држава и неспособноста целосно да ги заштити своите интереси во европските владенија на султанот налагале постепена и постојана промена на методите и на начинот на дејствување.⁵⁵ Под влијание на новите насоки на грчката пропаганда во Македонија бил и образовниот систем, кој претставувал нераскинлив дел во обидите за распространување на *елинизмот* во Империјата. Од друга страна, развојот на грчкото образование во македонскиот простор зависел од одредени надворешни и внатрешни фактори. Во првата категорија биле политичките услови кои ѝ налагале на грчката држава да учествува во полето на балканските национални антагонизми во Македонија, додека во втората спаѓале етничките и општествено-економските фактори кои ги одредувале можностите за остварување на грчките национални стремежи.⁵⁶

Во секој случај, во ерата на раѓањето на балканските национализми, она што било заедничко за црковните и за образовните механизми на големодржавните балкански пропагандни институции во османлиска Македонија е обидот да креираат туѓа етничка свест кај христијанските групи на територијата на Македонија, па оттука и кај македонскиот етникум. Оваа улога била наметната од тогашното сфаќање на национализмот, според кое,

⁵⁴ Драγουμης, *Та Тетраδια*, 622-634.

⁵⁵ Константинова, *Балканската политика на Грција*, 286.

⁵⁶ Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια; Η περιπτωση*, 181.

етничкиот идентитет на христијанското население во османлиската држава се докажувал само врз основа на црковната припадност, образовниот избор и на мајчиниот јазик. Врз основа на овие три критериуми, според историчарката Вури, биле воведени методите на балканските национални обиди и меѓусебни територијални претензии во Македонија.⁵⁷ Во таа насока, во периодот на засилена експанзионистичка конфронтација, особено во годините по осмата деценија на XIX век, главните цели на грчката образовна политика биле следните: задржување и враќање на христијанското население под црковна надлежност на Патријаршијата; проширување на грчката училишна мрежа пред сè во македонските словенски околии, и, на крајот, распространување на грчкиот јазик и на националната идеја со цел да се формира „национална свест“ кај „ксенофоните“-христијани.

---

⁵⁷ Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια; Η περίπτωση*, 182.

Dimitar LJOROVSKI VAMVAKOVSKI

GREEK EDUCATIONAL REFORMS IN OTTOMAN MACEDONIA

- s u m m a r y -

The nineteenth century understanding of the meaning of the term „nation“, led to identifying the “national identity” of Christians in Ottoman empire only by their church affiliations, educational choice or linguistic character of the groups. In this direction, in the period of propagandas of the Balkan states (especially in the last decades of XIXth century and the beginning of XXth century), the main goal of the Greek education politics were focused on three points in Ottoman Macedonia: keeping and returning the Christian population under the Patriarchate of Constantinople; expanding the Greek educational network in Macedonian Slavic areas, and on the third, proliferation of Greek language and national ideas to create national awareness between the “xenophonic” Christians.